

KAPITTEL 1

Den nye selvhjelpsbevegelsen

Ånund Brottveit

KIFO – Institutt for kirke-, regions- og livssynsforskning

Nora Gotaas

By- og regionforskningsinstituttet NIBR, OsloMet – Storbyuniversitetet

Hilde Hatleskog Zeiner

By- og regionforskningsinstituttet NIBR, OsloMet – Storbyuniversitetet

Marte Feiring

Fakultet for helsevitenskap, OsloMet – Storbyuniversitetet

Abstract: In order to provide a background for subsequent discussions, the chapter introduces the notion of the “new self-help movement” in Norway. The 1980s and 90s saw the establishment of self-help groups that differed from more traditional approaches, such as Alcoholics Anonymous and other 12-step groups. The new self-help movement, we argue, cannot be understood independently of broader social developments. The chapter, therefore, discusses the self-help movement in light of recent welfare reforms and processes of individualization more generally. Developments in the new Norwegian self-help movement is part of a larger, international trend. Internationally, as well as in Norway, new self-help groups increasingly have a psychological and therapeutic orientation. Our aim, however, is not to contribute to the growing literature on causes and effects of the “therapeutic” or “self-help culture”. Rather, our interest lies in collective, group-based forms of self-help. We argue that the context for group-based self-help activities has changed, and that this, in turn, changes the content and form of contemporary self-help groups and movements. We then proceed to introduce the theoretical framework on which the various contributions draw, and, finally, to introduce the various contributions.

Keywords: self-help groups, social movements, welfare reforms, individualization, boundary objects, politicization, social fields

Sitering av dette kapittelet: Brottveit, Å., Gotaas, N., Zeiner, H. H. & Feiring M. (2019). Den nye selvhjelpsbevegelsen. I Å. Brottveit & M. Feiring (Red.), *Samarbeid om selvhjelp. En antologi om den nye selvhjelpsbevegelsen i Norge* (s. 9–46). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.68.ch1>
Lisens: CC BY 4.0

Den nye interessen for selvhjelpsgrupper i Norge har sitt utspring i grupper og organisasjoner som etablerte seg på 1980- og 90-tallet. Ved siden av de «rene» selvhjelpsorganisasjonene etablerte også flere interesse- og brukerorganisasjoner selvhjelp som et tilbud til sine medlemmer. Felles for disse organisasjonene er at de stod på to ben, hvor interessepolitikk utgjorde det ene benet og selvhjelp det andre (Zeiner, 2014). De nye selvhjelpsgruppene og organisasjonene kom ikke til fortrenghet for tradisjonelle selvhjelpsgrupper som Anonyme Alkoholikere (AA).¹ I stedet opplevde også AA og lignende grupper som fulgte AA sin 12-trinnsmetode, en oppblomstring de siste tiårene før årtusenskiftet. I løpet av en relativt kort periode økte dermed både antallet selvhjelpsgrupper og variasjonen i tilbudet.

Angstringen er kanskje det tydeligste eksempelet på fremveksten av en ny form for selvhjelpsgrupper. Den første angstringen ble startet opp i 1986, og utviklet seg etter hvert til et nettverk av selvorganiserte selvhjelpsgrupper (angstringer). Inspirert av empowerment-ideer og terapeutiske prinsipper fra psykoterapien utviklet angstringene sine egne arbeidsformer og prinsipper for gruppesamtaler. Stiftelsen Angstringen Norge ble etablert for å drive informasjonsarbeid og nettverksarbeid med lokale angstringer. Til forskjell fra brukerorganisasjonene prioriterte Angstringen individrettet terapeutisk aktivitet i gruppene fremfor å drive interessepolitikk. Angstringen kan således stå som et tidlig eksempel på den innoverrettede dreiningen i det vi kaller «den nye selvhjelpsbevegelsen». Dette er trekk som kjennetegner selvhjelpsaktøren Selvhjelp Norge,

---

1 En rekke 12-trinnsgrupper, i og utenfor rusfeltet, ble etablert i denne perioden, så som Anonyme Narkomane, Anonyme Overspisere, Anonyme Gamblere og Al-anon (for pårørende til alkoholikere). Kjernen i disse gruppene er 12-trinnsprogrammet, som tilpasses deltakernes avhengighetsproblem, enten det dreier seg om avhengighet til alkohol, et narkotisk stoff, mat, spillavhengighet eller pårørendes medavhengighet. Til sammen utgjør de 12 trinnene en måte å leve livet på som starter med å innrømme at en har et problem, deretter oppsøker hjelp, utarbeider et personlig og moralsk regnskap, gjør opp for seg og ender med å arbeide for at andre rusavhengige skal kunne komme seg ut av sitt misbruk (Vederhus, 2011). I likhet med Angstringen har også disse gruppene først og fremst et terapeutisk formål. De skiller seg imidlertid fra den nye generasjonen selvhjelpsgrupper i sin vektlegging av anonymitet. Mens den nye selvhjelpsbevegelsen gjerne markedsfører sin virksomhet utad, har 12-trinnsorganisasjonene som prinsipp ikke å delta i offentlig debatt eller motta noen form for offentlig støtte. De oppfordrer også sine medlemmer til å bevare sin anonymitet i offentligheten. Felles for AA og den nye generasjonen selvhjelpsgrupper er deltakernes forpliktelse til å bevare andre deltakeres anonymitet.

som på mange måter er den nye selvhjelpsbevegelsens «ektefødte barn» i dag. Selvhjelp Norge er samtidig et eksempel på en ny organisasjonsform, en mellomting mellom en statlig institusjon og en sivilsamfunnsaktør. Analytikere forbinder slike nye organisasjoner med styringsformer som er karakteristiske for et sen-moderne og post-velferdsstatlig liberalt samfunn² (Rose & Miller, 1992).

Selvhjelp sammen med andre

Denne boken handler om den nye selvhjelpsbevegelsen i Norge; om hva som skjer i selvhjelpsgruppene, i lokalsamfunnet, i møtet med sivilsamfunnsaktører og profesjoner, og i samarbeidet med lokale og nasjonale myndigheter. Fremveksten av selvhjelpsbevegelsen kan ikke sees uavhengig av den mer generelle samfunnsutviklingen, men må forstås i lys av velferdsreformer og individualiseringsprosesser i samfunnet mer generelt. De nye selvhjelpsgruppene i Norge følger en internasjonal trend (Pistrang, Barker & Humphreys, 2008). Den psykologiserende og terapeutiske orienteringen til de nye gruppene samsvarer med utviklingstrekk i andre vestlige land (Illouz, 2008; Oka & Borkman, 2000).

Vårt bidrag er ikke primært et innlegg i debatten om årsaker og virkninger av det som har blitt kalt «den terapeutiske kultur» eller «selvhjelpskulturen» (Brinkmann, 2015; Illouz, 2008; Kroken & Madsen, 2016; Madsen, 2010, 2014). Det er den kollektive, gruppebaserte formen for selvhjelp vi har i fokus, ikke den selvcentrerte trenden med selvhjelpsbøker og rådgivning basert på «positiv psykologi» (Seligman, 2006). Med begrepet «sosial bevegelse» (Goodwin, Jasper & Polletta, 2001) som innfallsvinkel antyder vi at konteksten for selvhjelpsarbeid har endret seg sammenlignet med tidligere former for kollektiv selvhjelp, både med henblikk på arbeiderbevegelsen og den mer religiøst forankrede AA-bevegelsen. Det er nettopp fordi konteksten har forandret seg, at vi må forvente at nye sosiale bevegelser vil være annerledes enn de gamle. Vi finner det også interessant å analysere hvordan et fenomen som i starten er løselig

---

2 Begrepet «post-velferdsstatlig» betyr ikke avviking av velferdsstaten, men at premisser om offentlig ansvar og finansiering svekkes i den politiske diskursen samtidig som sparepolitikk, markedsbaserte løsninger og offentlig-frivillig samarbeid introduseres.

organisert og diffust formulert, blir institusjonalisert, politisert og profesjonalisert. Den nye selvhjelpsbevegelsen har utviklet et gradvis tettere samarbeid med offentlige aktører, noe vi forstår i lys av mer generelle politiserings- og profesjonaliseringsprosesser.

Selv om den nye selvhjelpsbevegelsen i hovedtrekk har representert en dreining fra sosialpolitisk virksomhet til en mer innoverrettet, terapeutisk virksomhet, så har den samtidig vært mer utoverrettet når det gjelder å søke ulike samarbeidsallianser innen hjelpeapparatet og offentlige institusjoner. Vi argumenterer for at dette er et trekk som best forklares med endringer i retning av en post-velferdsstatlig styringsform – det som Foucault kalte overgangen fra «government» til «governance» eller «governmentality» (Foucault, 1991).

I norsk velferdspolitikkk skjedde dette i en periode preget av en nedbygging og desentralisering av psykiatriske institusjoner, samtidig som brukermedvirkning, samfunnspsykiatri, frivillighet og «tredje sektor» ble honnørord i politisk retorikk. Opptrappingsplanen for psykisk helse på 1990-tallet innebar en ny politisk og finansiell satsing på forebyggende tiltak og samarbeid med aktører i sivilsamfunnet. I forlengelsen av denne satsingen kom også en egen støtteordning for selvhjelpsprosjekter. Da var allerede stiftelsen Norsk selvhjelpsforum etablert, en ny type selvhjelpsorganisasjon som ble «moderorganisasjonen» til Selvhjelp Norge.

Siden Selvhjelp Norge har blitt en sentral aktør, premissleverandør og viktig promotør av en psykologisk inspirert selvhjelpsgruppemodell, vil mye av denne boken dreie seg om nettopp denne organisasjonen. Formålet med Selvhjelp Norge – et kompetansesenter, som i starten var organisert som et prosjekt – var å samle og videreformidle kunnskap om selvhjelp, samt å bidra til at lokale selvhjelpsgrupper og selvhjelpshus kunne etableres. Selvhjelp Norge er ikke en medlemsorganisasjon og er heller ikke selv «drivere» av selvhjelpsgrupper. Som kompetansesenter har Selvhjelp Norge imidlertid formidlet nokså klare oppfatninger om hvordan selvhjelpsgrupper bør organiseres og arbeide, og det har bidratt med informasjonsmateriell og kursholdere. Selvhjelp Norge har også formidlet kontakt til personer som grunnet egen erfaring og engasjement har kunnet fungere som «igangsettere» for lokale grupper.

Selvhjelp Norge har på mange måter vært en vellykket virksomhet, fordi den ved hjelp av statlig støtte har fått stor innflytelse innen det vi kaller «selvhjelpsfeltet», fordi den har utviklet en innovativ halvoffentlig organisasjonsform, og fordi den har formulert og videreformidlet en moderne og tilsynelatende «tidsriktig» modell for selvhjelpsgrupper. Selvhjelp Norge har gjennom sitt hovedkontor, sine distriktskontorer og sitt nettverk av selvhjelpsfrivillige bidratt til en oppblomstring av aktivitetene på selvhjelpsfeltet. Likevel er det en del ting i dette bildet som skurrer: Flere samarbeidspartnere har falt ifra, og mange av selvhjelpsorganisasjonene foretrekker å drive for seg selv, uten å søke samhold under Selvhjelp Norges «paraply».

Den «nye» selvhjelpsbevegelsen, representert ved Selvhjelp Norge, samler ikke hele selvhjelpsbevegelsen slik intensjonen opprinnelig var. Flere av bidragene i denne boken registrerer friksjon når det gjelder lokale samarbeidsbestrebelse og når det gjelder sentral definisjonsmakt. Hva er «selvhjelp» og hva er en «selvhjelpsgruppe»? Svarene er mer omstridt enn en utenforstående kunne ane. Striden om definisjonene handler også om makten til å definere. Organisasjonskamp og faglig uenighet kan ikke skilles helt ifra hverandre.

Begrepet «selvhjelp» har blitt inngående kommentert og analysert i media og faglige publikasjoner, og da særlig den «selvopptatte» individorienteringen. En utbredt tolkning av denne nye opptattheten av selvhjelp er at det er et uttrykk for en selvcentrert kultur besatt av selvforbedring (Illouz, 2008). Observatører ser spor av denne selvhjelpskulturen både i måten vi organiserer våre private liv på (Madsen, 2010, 2014) og i måten vi organiserer samfunnet på (se bidrag i Kroken & Madsen, 2016). Selvhjelps-bøker med oppskrifter på økonomisk suksess og et lykkelig samliv, og mediens økende vekt på såkalt «du-journalistikk», blir gjerne fremhevet som kjennetegnet ved denne kulturen. Hos disse observatørene er det selvhjelpskulturens skyggesider som tematiseres. Det dreier seg ikke bare om en tendens til å individualisere strukturelle problemer, men om en «narsissistisk» kultur som gjennomsyres av konsumpsjon, individualisering, psykologisering og jakt på enkle løsninger (Illouz, 2008; Madsen, 2010).

Den nye selvhjelpsbevegelsen har selv en annen tolkning, selv om den også representerer en psykologiserende vending. Men i motsetning til

selvhjelps litteraturens fokus på ferdige «oppskrifter», så vektlegger den nye selvhjelpsbevegelsen troen på egen erfaringskunnskap og gjensidig kunnskapsdeling. Det er også en vektlegging av egne krefter og et håp om å vende en vanskelig situasjon. Selv om det kan være et forholdsvis sterkt fokus på egne følelser og indre psykologiske prosesser, så er det likevel en insistering på at dette skal fortolkes i en kollektiv setting, ved hjelp av andre mennesker i en gruppesetting. Selvhjelpsgruppen er et forpliktende kollektiv. Deltakere vil også hevde at støtten fra et gruppefelleskap er viktig, men at læreprosessen som kan oppstå i gruppene er minst like viktig. Både læring og selvutvikling finner sted innenfor en kollektiv ramme.

Den sosiale settingen gjør en vesentlig forskjell, tror vi. Erfaringskompetansen hentes ut av deltakernes egen livserfaring og deles gjennom samtalene og gjennom de felles opplevelsene som skapes i gruppen. Dette er noe helt annet enn å se tv-programmer om selvhjelp, lese selvhjelps-bøker eller få råd via nettsider. Ifølge den nye selvhjelpsbevegelsen kan selvhjelp like gjerne dreie seg om kollektiv frigjøring som individuell frigjøring – men middelet er den kollektive organiseringen.

I tidligere historiske kontekster har organiserte kollektive selvhjelpsgrupper vokst frem av behov og interesser som ikke var dekket på andre måter. Laug, fagforeninger og lignende er tidlige eksempler på lokalt organiserte, selvstyrte grupper som målbar prinsippet om hjelp til selvhjelp i møte med strukturendringer i samfunnet. Før velferdsstaten tjente de et todelt formål: De tilbød økonomisk, praktisk og moralsk støtte, og de bidro til en bevisstgjøring og politisering av medlemsmassen (Katz & Bender, 1976, s. 270). Solidaritetsprinsippet var basert på gjensidig støtte mellom likepersoner, ikke paternalistisk hjelp fra velmenende makthavere. I denne tradisjonen kan brukerorganisasjoner, kvinnebevegelsen og den amerikanske borgerrettsbevegelsen alle forstås som selvhjelpsbevegelser (Borkman, 1999).

Både den kritiske og den positive tolkningen av fenomenet «selvhjelp» ser det i sammenheng med «tidsånden», og begge knytter selvhjelp til individualiseringsprosesser i samfunnet – enten som «medskyldig» i den, eller som et forsøk på å «reparere» virkningene av den. Dagens selvhjelpsgrupper kan, som de to tolkningene ovenfor viser, forstås både som årsak til og svar på individualiseringen av samfunnet.

Organisasjonsformen til Selvhjelp Norge kan også forstås som et tegn i tiden, i det at den er verken en ren frivillig eller en helt statlig organisasjon. Vi skal gi et kort riss av den historiske bakgrunnen for dette.

En ny type selvhjelpsorganisasjon

Selvhjelp er en utpreget sivilsamfunnsaktivitet. I motsetning til andre former for frivillighet, hvor forskere har identifisert nasjonale særpreg (se for eksempel Selle, Strømsnes & Loga, 2018), er beskrivelsene av selvhjelp som aktivitet relativt like fra land til land (se for eksempel Borkman, 1999; Hjemdal, 1995; Karlsson, 2006; Matzat, 1992; Munn-Giddings & Borkman, 2005). En mulig forklaring kan være at selvhjelpsgrupper krever relativt lite ressurser sammenlignet med andre former for frivillighet. Selvhjelpsgrupper er ikke direkte interessepolitiske eller innrettet mot tjenesteproduksjon. De kan formes og organiseres uten et større apparat. Det eneste som kreves er at to eller flere finner sammen, og velger å håndtere sine livsproblem sammen. Selvhjelpsgrupper er heller ikke medlemsbaserte, og utover de krav som stilles til deltakelse i gruppen, hefter det som hovedregel heller ikke andre forpliktelser ved deltakelse i en gruppe. Slike trekk ved selvhjelpsgruppene kan være en forklaring på at selvhjelp som aktivitet tilsynelatende er mindre farget av sin nasjonale kontekst enn andre former for frivillighet. Matzat (1992, 2002) har for øvrig identifisert at selvhjelpsgrupper er mer utbredt i protestantiske enn i katolske land.

Videre har vi sett en viktig forskjell mellom selvhjelpsfeltet i Norge og internasjonalt. I motsetning til andre land har Norge en nasjonal plan som fastsetter mål og ambisjoner for selvhjelpsarbeidet. Planen er, som vi skal se, frukten av et samarbeid mellom en offentlig aktør og en sivilsamfunnsaktør. Dette samarbeidet er unikt, og i mange land ville det sannsynligvis også være utenkelig med et slikt samarbeid. At det vokser fram i Norge, skyldes nok i stor grad entreprenørskap; at noen har sett verdien av, og drevet fram, et partnerskap mellom stat og sivilsamfunn (Brottveit, 2012). Samtidig er dette en videreutvikling av en kjent modell. Norge, og Norden for øvrig, er kjennetegnet av høy grad av tillit til staten,

og har en lang tradisjon for samarbeid mellom offentlige og frivillige aktører om utvikling av velferdstjenester og tilbud (Selle et al., 2018; Trägårdh, 1997). Andre land har valgt andre tilnærminger, som passer bedre med deres organisering av velferdstjenester og tilbud. I Tyskland, for eksempel, er selvhjelpsgrupper inkludert i sosialforsikringsssystemet (Matzat, 2002). I det følgende vil vi se på hvordan samarbeidet mellom Norsk selvhjelpsforum og helsemyndighetene er vokst frem.

Oppblomstringen av selvhjelpsgrupper i Norge fra 1980-tallet og utover førte til økt offentlig oppmerksomhet rundt fenomenet selvhjelp. Samtidig opplevde flere av selvhjelpsaktørene at de hadde et behov for erfaringsutveksling og nettverksbygging. Fra midten av 1990-tallet ble det gjort forsøk på å etablere flere nettverk eller samarbeidsprosjekt mellom brukerorganisasjoner, frivillige, profesjonelle og offentlige aktører.

Studiesenteret for selvhjelp, et treårig forsøks- og forskningsprosjekt ved Norges kommunal- og sosialhøgskole (i dag en del av OsloMet Storbyuniversitetet), tok initiativ til det første, vidtfavnende forsøk på nettverks- eller relasjonsbygging på feltet, nemlig seminarrekken «Selvhjelp på norsk» i 1995. Andre eksempler er samarbeidsgruppen «På egne vegne», som hadde sitt utspring i Sosial- og helsedepartementets arbeid med Opptappingsplanen for psykisk helse og Nasjonalt egenkraftsenter (NEKS), som ble forsøkt etablert av en arbeidsgruppe bestående av Voksne for barn, Interessegruppa for kvinner med spiseforstyrrelser (IKS), Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse, Anorexia-Bulimia Foreningen, Mental Helse og Norsk selvhjelpsforum (NSF). Sistnevnte organisasjon skilte seg imidlertid ut fra de øvrige organisasjonene, noe vi skal komme tilbake til.

Norsk offentlig politikk og styringsideologi var fra 1980-tallet og utover preget av et mer positivt syn på markedsløsninger, rollen til sivilsamfunnsorganisasjoner og hensyn til brukerperspektiver. Målstyring og andre elementer i det som gjerne kalles New Public Management (NPM) ble innført for å rasjonalisere og begrense kostnadene forbundet med de rause velferdsordningene som fremdeles kjennetegner de skandinaviske landene. På bakgrunn av denne samfunnsutviklingen kan man godt si at myndighetene hadde behov for nye «partnere» i sivilsamfunnet, spesielt når det gjaldt forebyggende arbeid innenfor helse- og sosialsektoren.

Norsk selvhjelpsforum (NSF) ble stiftet i 1998 av personer med bakgrunn fra arbeid i Angstringen og skal være et «nasjonalt kompetanse- og ressurscenter for bruk av selvhjelp» (Feiring, 2013; NSF, 2000). NSF har fra starten av mottatt finansiering fra ulike prosjekter som har vært rettet mot kunnskapsinnhenting og videreformidling om selvhjelpsarbeid. Stiftelsen Helse og Rehabilitering, som årlig utdeler midler til forsknings-, utviklings- og rehabiliteringsprosjekter har, ved siden av Oslo kommune, vært en viktig finansieringskilde.

NSF har gradvis blitt knyttet sterkere til det statlige styringsapparatet for helse- og sosialsektoren gjennom engasjementer og oppdrag for direktorat og departement. Årsmeldingene avspeiler samtidig en gradvis nedtrapping av nettverksarbeidet innenfor sivilsamfunnsorganisasjonene. Den prioriterte arbeidsoppgaven i 2001 om «(u)tvikling av samarbeidet med de frivillige organisasjonene (lokalt og nasjonalt)» (NSF, 2002) har i 2002 blitt erstattet med et punkt om at det er «også nødvendig å arbeide med informasjons- og kunnskapsformidling mot ulike deler av tjenesteapparatet og offentlig sektor» (NSF, 2003).

Det er NSF som får oppgaven med å utarbeide et første utkast til en «Nasjonal plan for selvhjelp» for Sosial- og helsedirektoratet i 2001 og 2002. Folkehelsemeldingen Resept for et sunnere Norge (Helsedepartementet, 2003) viser til denne foreløpige planen, og bidrar på denne måten til å gi selvhjelpsgruppene økt anerkjennelse. Helsedirektoratet inviterer imidlertid inn flere av de andre aktørene på selvhjelpsfeltet til å gi innspill, før de lager en endelig versjon av «Nasjonal plan for selvhjelp» i 2004 (Sosial- og helsedirektoratet, 2004). Dette indikerer et viktig gjennomslag for den nye selvhjelpsbevegelsen og at NSF har fått en helt sentral rolle. Samtidig illustrerer det at den nye organisasjonen ikke oppfattes som et representativt talerør for hele selvhjelpsfeltet. De ideologiske og strukturelle spenningene forbundet med NSF og senere Selvhjelp Norges (SN) sentrale posisjon er som nevnt et tema vi vil vie mer oppmerksomhet i denne boken.

Da «Nasjonal plan for selvhjelp» ble lansert, signaliserte man i styringsdokumentet at selvhjelpsfeltets store mangfold var problematisk (Sosial- og helsedirektoratet, 2004). Som et virkemiddel i utviklingsarbeidet lanserer planen derfor forslag om å etablere «et knutepunkt for

selvhjelp» som skal koordinere informasjons- og nettverksarbeid. Etter en utlysning fikk NSF i oppdrag å drifte det nasjonale knutepunktet i form av prosjektorganisasjonen Selvhjelp Norge. Selvhjelp Norge ble senere etablert som et nasjonalt kompetansesenter med NSF som eier og Helsedirektoratet som oppdragsgiver. Selvhjelp Norge ble altså opprettet i 2006, som et statlig virkemiddel, for å nå målsettingene i den nasjonale planen for selvhjelp om at «alle i Norge skal vite hva selvorganisert selvhjelp er, og hvordan de kan ta dette verktøyet i bruk når livsproblemer oppstår» (Helsedirektoratet, 2014, s. 6).

Selvhjelp Norge samarbeider offisielt med AA og 12-trinnsbevegelsen, med bruker- og interesseorganisasjonenes selvhjelpstilbud og med de frivillige organisasjonene, men Selvhjelp Norge blir ikke den samlende paraplyorganisasjonen som den var intendert å være. Som vi vil vise i denne boken, kan noe av årsaken være ideologisk. Selvhjelp Norges politiske policy om å ikke drive rettighetskamp bryter med interesseorganisasjonenes holdning om at dette er mulig og ønskelig å kombinere. Dette er samtidig mer på linje med AA og 12-trinnsbevegelsens tradisjonelle prinsipp om å aldri uttale seg offentlig om samfunnsspørsmål. På den annen side skiller Selvhjelp Norge seg markant ifra AA-bevegelsen når det gjelder sitt nære forhold til myndighetene. Det faktum at Selvhjelp Norge er fullfinansiert av staten og har et positivt syn på å samarbeide med direktorater, departementer og andre offentlige instanser for å utbre og promotere sin selvhjelpsmodell og filosofi, bryter med AA sitt konsekvente prinsipp om fullstendig autonomi overfor myndigheter og at de ikke tar imot offentlig støtte. På dette punktet er bruker- og interesseorganisasjonene derimot mer på linje med Selvhjelp Norge, idet de gjerne ser på staten som en sponsor og kan godt delta som samarbeidspartner i offentlige helsekampanjer.

Etter noen års drift endrer Selvhjelp Norge status, fra å omtale seg selv som et knutepunkt til å bli et kompetansesenter. Fra 2010 starter oppbyggingen av Selvhjelp Norges landsomfattende nett av distriktskontorer. Distriktskontormodellen legger opp til nettverksbygging lokalt og styrking av det lokale arbeidet, men signaliserer samtidig en ambisjon om sterkere sentral styring av de lokale initiativene. Selvhjelp Norge beskriver «distriktskontorene som en forlenget arm» (Selvhjelp Norge, 2012, s. 36).

Selvhjelp Norge er en prosjektorganisasjon med egne ansatte og er i likhet med moderorganisasjonen Norsk selvhjelpsforum (NSF) ingen medlemsorganisasjon. Vi ser her en ny type organisering som på grunn av sin sterke tilknytning til myndighetene ligger i et grenseland mellom staten og sivilsamfunnet. Denne organisatoriske innovasjonen følger en trend i sen-moderne og post-velferdsstatlig offentlig styring, omlegging til mer indirekte styring og delegering av oppgaver og ansvar til sivilsamfunnet. Vi reiser spørsmål om denne trenden ikke også skaper strukturelle spenninger innenfor selvhjelpsfeltet. Spenninger som avspeiles i ideologiske konflikter – noe vi finner indikasjoner på i de langvarige definisjonsstridene om hva «selvhjelp» er og skal være.

Selvhjelp og velferdsstaten

Den norske velferdsstaten er et eksempel på «den nordiske modellen», kjennetegnet av sjenerøse og samtidig universelle og individbaserte ordninger. Vi har rett til ytelser som borgere, ikke bare som arbeidstakere eller kjøpsterke konsumenter. Rettighetene er i hovedsak individuelle, ikke indirekte ved at familieforsørgeren er medlem av en jobbrelatert forsikringsordning eller har kjøpt helseforsikring på det åpne markedet. Den nordiske modellen er på samme tid mer individrettet og mer statlig enn kontinentaleuropeiske og nordamerikanske modeller (Trägårdh, Selle, Henriksen & Hallin, 2013).

Mot bakgrunn av velferdsstatens ekspansjon kan oppblomstringen av selvhjelpsgrupper og selvhjelpsrelatert virksomhet virke paradoksal. Likevel er utviklingen av den moderne selvhjelpsbevegelsen fra 1930-tallet og utover nært forbundet med utviklingen av velferdsstaten. Den nye selvhjelpsbevegelsen kan, ifølge Feiring (2014; Kuhnle & Solheim, 1991), «knyttes til en velferdsstat i krise og en begynnende omstillingsprosess med større verdsetting av sivilsamfunnets organisasjoner og aktiviteter». På 1970- og 80-tallet ble spørsmål knyttet til velferdsstatens grenser for alvor satt på dagsorden. Det var en erkjennelse av at velferdsstaten verken kan eller bør løse alle problemer, men at også sivilsamfunnets organisasjoner og aktiviteter vil måtte spille en rolle i utviklingen av samfunnets velferdsordninger. Denne erkjennelsen sammenfalt med fremveksten av

det vi i dag omtaler som empowerment-tankegangen og kampen for å bedre marginaliserte grupperes livsvilkår og rettigheter (se Feiring kapittel 3 i denne boken). Forståelsen av en velferdsstatlig krise ledet til en rekke reformer og omlegginger som blir betegnet som post-velferdsstatlige.

Fra midten av 1990-tallet og utover har omstruktureringen av velferdsstaten i økende grad vært inspirert av New Public Management (NPM) (Christensen, Lægreid, Roness & Røvik, 2009). Styringsmodellene og finansieringsordningene har fått et sterkere innslag av markedsmekanismer og styringsidealer hentet fra det private næringslivet. I Norge har den reformfasen som velferdsstaten er inne i, medført at det offentlige har påtatt seg et større ansvar for borgernes helse og velvære, samtidig som oppgaver delegeres nedover og enkeltindividets og lokalsamfunnets ansvar artikuleres tydeligere (Vike, 2004). Denne tendensen er fremtredende i senere års offentlige politikk og retorikk. Vi ser for eksempel at samhandlingsreformen har gitt kommunene et stort ansvar for sine innbyggers helse og velvære, gjennom en folkehelsepolitikk som «skal fremme befolkningens helse, trivsel, og de sosiale og miljømessige forhold og bidra til å forebygge psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, bidra til utjevningen av sosiale helseforskjeller og bidra til å beskytte befolkningen mot faktorer som kan ha negativ innvirkning på helsen».³ I andre sammenhenger er man opptatt av å få frem innbyggernes medansvar. I Stortingsmeldingen «Morgendagens omsorg» heter det for eksempel at et «sterkt velferdssamfunn kan bare skapes sammen med innbyggerne. Det må bygges på tillit til at folk selv vil ta ansvar og delta aktivt i fellesskapet, ikke bare gjennom offentlige ordninger, men ved å stille opp og utgjøre en forskjell for hverandre i det daglige» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2013, s. 12).

Likeså er begrunnelsen for NPM-reformer todelt. På den ene siden er reformene økonomisk motivert (jf. Clayton & Pontusson, 1998). Etterkrigstidens optimisme, oppgangskonjunktur og store utvidelse av velferdstilbudene har siden 1970-tallet møtt flere tilbakeslag, økonomiske, økt arbeidsløshet, pessimisme, en aldrende befolkning og motstand mot å betale velferdsstatens økende utgifter over skatteseddelen. Reformene

---

3 Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven) § 4, 1. ledd.

er dermed delvis et svar på krav om effektivisering og modernisering av offentlig sektor. På den annen side har flere reformer vært begrunnet i ønsket om en styrking av brukernes makt gjennom tiltak for brukermedvirkning og valgfrihet. Hvorvidt de faktisk er egnet til å realisere denne målsettingen er imidlertid omstridt. En del samfunnsforskere har i senere tid viet mye oppmerksomhet til nye former for statlig styring og vært ivrige til å påpeke at en tilsynelatende deregulering, demokratisering og markedstilpasning har gitt opphav til *nye styringslogikker* (Dean, 2006; Rose & Miller, 1992). Innføringen av kravspesifikasjoner, rapporteringskrav, godkjente kvalitetssikringssystemer og sertifiseringsregimer har samtidig gitt staten like stor kontroll og påvirkningsmulighet som tidligere, hevdes det. Dette gjelder ikke bare for private selskaper og ikke-statlige organisasjoner, men også borgerne – hva enten i egenskap av å være markedskonsumenter eller tjenestebrukere. «Valgfrihet» er blitt et viktig politisk slagord, og brukermedvirkning og autonomi viktige honnørord. Baksiden av medaljen kan være at de nye brukerrettighetene og understrekingen av pasientautonomi også flytter ansvar over på brukerne/pasientene. Retten til å velge sykehus eller behandlingsform kan også bli en ansvarsfraskrivelse fra myndighetenes side og kanskje en illusorisk frihet. Valgfrihet forutsetter at den enkelte kan gjøre «informerte valg», det forutsetter både god informasjon, forståelse av denne og evnen til å velge.

Den nye selvhjelpsbevegelsen kan forstås både som et produkt av og en reaksjon på disse omstillingene i velferdsstaten. Ifølge Hjemdal (1996) er det ikke først og fremst motstand mot velferdsstaten eller misnøye med velferdstilbudet som har gitt grobunn for nye selvhjelpsorganisasjoner og -grupper, men snarere de mer overordnede sosiale og kulturelle strømningene som preger vår tid. Det dreier seg om endringer i sosiale relasjoner, i relasjonen mellom lekkunnskap og profesjonell kunnskap, og mellom stat og sivilsamfunn. Som vi har sett inngår empowerment, likestilling, autonomi og individets ansvar også i den nye selvhjelpsbevegelsens repertoar. Det handler om grensene for det offentlige ansvaret og de profesjonelle løsningene, om sivilsamfunnets og det sosiale nettverkets ansvar og ressurser og om betydningen av frivillig engasjement og gjensidig støtte. Et fellestrekk ved denne sammensatte motstandsbevegelsen er at den i større grad enn å reise politiske krav, peker på alternative verdier

og ber om anerkjennelse av nye former for lidelse. Bevegelsen er svært heterogen og bæres ikke frem av én kollektiv identitet, men like fullt krever den og tilbyr for sine deltakere nye egendefinerte identiteter. De *nye identitetene* beskrives som myndiggjorte, handlende, ikke bare behandlede, overlevende etter overgrep eller lange sykdomsforløp, og hovedpersoner i egne liv.

Den nye selvhjelpsbevegelsen kan forstås som et motkulturelt fenomen. Høgsbro (1992) kaller den nye selvhjelpsbevegelsen en sivilisasjonskritisk strømning; en motstrøm kjennetegnet av en bred, tverrpolitiske appell, et kritisk blikk på både stat og marked, og en diffus ideologisk orientering (se også diskusjon i Feiring, 2014). Vi kan, med andre ord, si at selvhjelpsbevegelsen både tar opp i seg og forholder seg kritisk til de politiske, sosiale og kulturelle strømningene som har bidratt til å omstrukturere velferdsstatens form og retning.

Individualisering

Vi ser at det finner sted en økt fristilling av individet, både i forhold til tradisjon, moralske forpliktelser innenfor sivilsamfunnet, arbeidsmarked og organisasjonstilhørighet, men også overfor offentlige organer og myndigheter. Individuell selvrealisering, karriereplanlegging, bevisste livsstilsvalg og personlig image-bygging er gjengangstema i ukeblader og løssalgsaviser. Idealet om «å realisere seg selv» kan imidlertid, som Beck (Beck & Beck-Gernstein, 2002) skriver, fort oppleves som en «livstidsdom» i stedet for en «frihet». Prisen kan være betydelig økt usikkerhet, identitetsforvirring, framtidspessimisme og ulike psykiske problemer. Samtidig ser vi at nye sosiale bevegelser, som vektlegger identitet og henter energi fra deltakernes emosjoner, tilbyr et fellesskap som kan bøte på slike menneskelige kostnader (Goodwin et al., 2001).

Individualiseringen innebærer i tillegg økt vektlegging av selvkontroll og egenansvar. Frigjøringspotensialet er en av drivkreftene, men neppe den eneste. Utviklingen av den globale økonomien og den sen-moderne organiseringen av arbeidslivet, samt visse trekk ved den demografiske utviklingen, drar også i retning av økt individualisering. Mobilitet, livslang læring, endringskompetanse og fleksibilitet er positivt ladede ord

i politiske diskurser, men vi mer enn aner at det også er en individuell kostnadsside her. Vi antar at denne samfunnsutviklingen kan frembringe nye typer utenforskap.

Tilstrømningen til ulike selvhjelpsgrupper kan forklares på flere måter. Den nye selvhjelpsgruppebevegelsen kan betraktes som et tegn på at en økende gruppe mennesker mangler en opplevelse av å mestre, eller finne seg til rette i samfunnet vårt. Det kan skyldes at det ytre prestasjonskravet er blitt sterkere, men det er også tenkelig at de selv legger lista høyere for seg selv enn hva tidligere generasjoner gjorde. Uansett forklaring synes skamfølelsen over å ikke lykkes å være den samme. I likhet med tidligere tiders selvhjelpsvirksomhet – fagforeningenes streike- og sykekasser og bøndenes lokale samarbeidsordninger og nasjonale samvirkeorganisasjoner – kan nåtidens psykologisk orienterte samtalegrupper betraktes som en slags beskyttelse mot omkostningene ved en bestemt samfunnsmodell.

Vår tids kultur har kanskje høyere sensitivitet enn tidligere overfor de psykiske belastningene som livet medfører. I det minste observerer vi en sterkere tendens til å tolke ulike livsproblemer i psykologiske termer. Samtidig er det mulig at så vel arbeidslivet som familielivet nå stiller større krav om psykisk balanse og overskudd. Nye kjønnsroller, sterkere vektlegging av samarbeidsevner og kommunikative ferdigheter, og tilsvarende lavere toleranse for sære og avvikende personlighetstyper, kan være begrunnet i så vel hvordan dagens arbeidsliv er innrettet som i nye idealer for privatlivene våre. Man kan mislike eller beklage dette, men det er trolig både feilslått og nytteløst å neglisjere det eller avfeie det som en individuell karakterbrist. «Selvhjelpskulturen» (Illouz, 2008) kan være et symptom på at noe er dysfunksjonelt i vårt samfunn, men det er ikke årsaken til det.

En side ved samtidskulturen som kommer ekstra tydelig frem i de nye selvhjelpsgruppene, er troen på følelselivets autenticitet. Dyrkingen av det «autentiske mennesket» er ikke noe nytt, men har kommet i ulike former siden opplysningsfilosofenes tid. Etter Freuds bøker om betydningen av det irrasjonelle sjelslivet og etter en epoke der hans arv, det psykodynamiske paradigmet, dominerte i psykiatrien, finner vi fortsatt mye av dette tankegodset i populærkulturen og selvhjelpsgruppene psykologiske

forståelser. De emosjonelle, eventuelt kroppslige, reaksjonene fortolkes som budbringere for «dyptliggende» konflikter og disharmonier, og oppfattes som «sannere» enn det som sies med rene ord. Menneskers evne til forstillelse og selvbedrag betraktes som bortimot grenseløst, mens følelsene derimot ikke lyver. Det kan synes som om det indre sjellivet og emosjonelle uttrykk har fått en videre betydning og nærmest ubestridelig autoritet som veiviser i eksistensielle og mellommenneskelige kriser. At vår «indre natur» nettopp er «natur». Antropologisk forskning, emosjonssosiologi og krysskulturelle psykologiske studier viser imidlertid en variasjon som peker i en annen retning, nemlig at emosjoner også er kulturelt formet – ikke bare uttrykksformene, men også deres kilder og konteksten de vanligvis opptrer i.

Likevel er det kanskje nettopp i sin tilnærming til emosjoner og følelsesmessig bearbeiding at selvhjelpsgruppene har potensial til å være en motkultur i samfunnsutviklingen. Rett nok viser vår forskning at de nye selvhjelpsgruppene ofte legger svært stor vekt på tolkning av individuelle emosjoner. Her vil vi imidlertid peke på et annet poeng som kritikere av «selvhjelskulturen» altfor ofte overser: Denne utforskningen skjer ikke i enerom, men i en flerstemmig sosial setting. Selvhjelpsgruppen er også en sosial kontekst – et sosialt mikrokosmos der deltakerne kan speile seg selv i de andre. Den mytologiske Narcissus ble forgapt i sitt eget speilbilde og ble ute av stand til å elske andre enn seg selv. Selvhjelpsgruppen, slik vi har erfart den gjennom forskningen vår, er svært langt fra et slikt passivt og ensidig bekræftende speil. Gruppen krever gjensidig speiling og interaksjon. En selvhjelpsgruppe er et forpliktende sosialt fellesskap, basert på gjensidighet og åpenhet, med samtale og selvrefleksjon som viktigste virkemidler. Det lyder derfor ikke helt urimelig når selvhjelpsgruppedeltakere omtaler dette som «arbeid». Faren for problemdyrking og selvnytelse lurer alle steder i dagens samfunn, selvhjelpsgrupper inkludert (Lasch, 1991). Men vi mener at de andres tilstedeværelse og den gjensidige moralske forpliktelsen kan demme opp for den narsissistiske faren.

Selvhjelpsgruppen representerer også et alternativt sosialt rom, et beskyttet «bakrom» der vi kan legge til side «fasaden» og finne støtte hos likemenn (Goffman, 1971). Vi finner det interessant at mange ser ut til å

velge en selvhjelpsgruppe, sammensatt av «fortrolige fremmede», fremfor familie og venner, for å samtale om dypt personlige livsproblemer. I Goffmans (1971) teatermetafor for det moderne samfunnet er det offentlige rommet sammenlignet med en teaterscene hvor menneskene hele tiden må levere en presentasjon av seg selv i samsvar med allmenne forventninger og konvensjoner. Dette orker vi ikke i lengden, uten å ha et bakrom, en «back-stage», der vi kan gå ut av rollen og spøke og le sammen med våre lagkamerater. Her kan vi også trøste hverandre når det trengs. Goffman skrev om dette allerede på 1950-tallet, men behovet for et bakrom er neppe blitt mindre i et sen-moderne samfunnet som i økende grad tilbyr, eller krever, mer personliggjorte roller. Beck (Beck & Beck-Gernstein, 2002) mener at denne utviklingen stiller oss overfor en mye mer krevende oppgave og at den moralske dommen overfor dem som mislykkes, også er blitt hardere, og mer ensom.

Det kan hende at vi ikke finner så lett lagkamerater i et arbeidsliv som preges stadig mer av usikkerhet og karrieretenkning. Det er også mulig at nye kjønnsroller og nye og mindre stabile samlivsformer gjør det mer krevende å forme en identitet og finne en god rolle i privatlivet. Endringer i kjønnsrollemønsteret har også medført en større overlapp i fritidsinteresser og vennenettverk til ektepar/partnere. Det kan bety at det potensielle bakrommet til det intime familielivet har blitt innskrenket – at det er blitt vanskeligere å finne fortrolige samtalepartnere som samtidig står utenfor familiens intimsfære. Til tross for at «gutteturer» og «syklubber» har hatt en viss renessanse, så kan det tenkes at selvhjelpsgruppene møter et voksende behov for en alternativ intim sosial setting i det sen-moderne samfunnet – et fellesskap som ikke er familie- eller kollegabasert, men som består av «fortrolige fremmede».

Individualiseringsprosessene i samfunnet kan ha gitt grobunn til en ny etterspørsel etter nye psykososiale tilbud – det som har blitt kalt nye «sosiale teknologier» (Dean, 2006) – for å hjelpe oss som enkeltindivider til å utvikle og realisere en fungerende identitet/rolle. Vi skal ikke bare ha en velfungerende identitet sosialt sett, men en identitet vi personlig kan leve med. Dette nye behovet vil, dersom det er et samfunnsmessig utbredt fenomen, på ulike måter bli artikulert og fange oppmerksomhet. Den nye selvhjelpsbevegelsen er en slik artikulering.

Politisering

Fremveksten av de nye selvhjelpsorganisasjonene og statens rolle i denne utviklingen passer ikke helt inn i den samfunnsvitenskapelige standard-teorien om sivilsamfunnets ønske om mer autonomi og myndighetenes sterke styringsvilje og -evne. Dette kan henge sammen med at statens rolle i de nordiske landene trolig har vært annerledes enn i andre vestlige land og at det hersker et spesielt tillitsforhold mellom borgerne og staten (Trägårdh, 1997). Denne formen for tillit forklarer hvorfor et samarbeid med staten ikke alltid oppleves som å være statsstyrt. Utviklingen av den fullt ut statsfinansierte organisasjonen Selvhjelp Norge var, som nevnt, et klart brudd med den tradisjonen som Anonyme Alkoholikere hele tiden har fulgt. Selvhjelp Norge vil imidlertid hevde at de gjennom dette samarbeidet har satt selvhjelp på dagsorden og realisert et landsomfattende tilretteleggingsapparat for lokale selvhjelpsgrupper. Offentlig-frivillig samarbeid har skjedd på ulike nivåer, både sentralt, fylkeskommunalt og kommunalt. Disse eksemplene utfordrer den tradisjonelle forståelsen av selvhjelp som en ren sivilsamfunnsaktivitet, og reiser spørsmål om hvordan myndighetenes inntreden på selvhjelpsfeltet påvirker selvhjelp som idé og som verktøy. For en organisasjon som Selvhjelp Norge handler dette til en viss grad om å avgrense selvhjelp mot offentlige tjenester, mens det fra myndighetenes side handler om at en del av satsingen på psykisk helse, og folkehelsepolitikken mer generelt, overlates til en frivillig aktør.

Vi prøver å forstå utviklingen av den organiserte selvhjelpen, både fra et organisatorisk-politisk perspektiv og fra et kunnskapsteoretisk perspektiv. Selvhjelpspraksis har blitt gjort til en «sak» og løftet fra privat-sfæren og inn i statsbudsjettet gjennom en flerfaset *politiseringsprosess*, der hver fase eller stadium har bidratt til større offentlig oppmerksomhet og sterkere grad av organisering. Latour har lansert et teoretisk perspektiv som ser på hvordan enhver «sak» kan bevege seg gjennom ulike faser eller stanse opp:

1: Nye, tidligere uomtalte, relasjoner mellom mennesker eller materielle objekter blir lagt merke til og identifiserer på den måten en ny «sak». Dette gjøres ofte av individer som vi omtaler som «sosiale entreprenører», fordi de identifiserer og navngir «noe» som ingen har gjort før dem;

2: Mobilisering av en gruppe som deler interessen for eller ansvarfølelsen for å gjøre noe med denne aktuelle «saken». Dette er kimen til en ny sosial bevegelse og til en ny kollektiv praksis – «saken» har blitt et *felles anliggende* for noen, og kan få organisatoriske uttrykk;

3: «Saken» får offisiell anerkjennelse ved at myndighetene anerkjenner dens gyldighet og sitt ansvar for å utforme en politikk. Dette innebærer et gjennomslag i offentligheten, samtidig som «saken» utsettes for politisk «styring» eller forsøk på dette;

4: Den nye «saken» blir så gjenstand for politisk debatt og politiske dragkamper, fordi den nå vil kunne utløse bindende politiske vedtak og ressursprioriteringer;

5: «Saken» har nå blitt anerkjent i en slik grad at den har blitt «løftet over» det politiske spillet, blitt rutinisert og avpolitisert.

(Harman, 2014; Heaney, 2015; Latour, 2008)

Felt

Vi bruker begrepet «selvhjelpsfeltet» om alle aktørene, praksisene og forståelsene som kan identifiseres og som deltar i forhandlinger om hva selvhjelp er. Det kan nok diskuteres hvor hensiktsmessig denne avgrensingen er i analytisk forstand: om alle de forskjellige praksisene og forståelsene som bruker ordet «selvhjelp» har tilstrekkelige fellesnevner til å utgjøre et noenlunde felles felt, og å være et felt i seg selv. Vi kommer tilbake til dette i kapitlene, men her vil vi klargjøre litt hva vi forstår med begrepet felt.

Et felt i sosiologisk forstand (Bourdieu, 1977; Bourdieu & Wacquant, 1992) impliserer at vi har aktører som deler en interesse om knappe goder og at de konkurrerer eller samarbeider for å tilegne seg disse. En selvhjelpsorganisasjon kan oppleves som en konkurrent til et nærliggende offentlig lærings- og mestringssenter som også tilrettelegger for selvhjelpsgrupper, fordi de rekrutterer fra den samme målgruppen. En brukerorganisasjon, som har selvhjelpsgrupper som en del av sin virksomhet, kan konkurrere med en «ren» selvhjelpsorganisasjon om å få disponere lokaler i et kommunalt bygg. Ulike aktører som alle ønsker å promotere selvhjelpsgrupper, kan kjempe om statlige midler til sin formidlingsvirksomhet. Den «knappe ressursen» kan med andre ord være ulike ting, og den kan også

være av mer symbolsk art som synlighet i offentligheten og statlig anerkjennelse. Bourdieu bruker begrepet *kapital* om ressursene som «står på spill» i stridene på et felt, og understreker at dette omfatter mer enn penger. Bourdieu har, foruten *økonomisk kapital* (materielle goder), beskrevet *sosial kapital* (nyttige sosiale forbindelser), *kulturell kapital* (kompetanse) og *symbolsk kapital* (prestisje) (Jenkins, 1992, s. 85).

Det kan være at selvhjelpsfeltet, som vi her har avgrenset for en analyse, er del av et større felt. Selvhjelpsfeltet kan for eksempel være en del av et «for lokal helse- og velferdsproduksjon» som regulerer helse- og omsorgsvirksomhet i bredere forstand. Dette er delvis et empirisk spørsmål, avhengig av hva vi konkret finner i den sosiale konteksten, og delvis et spørsmål om hva som er hensiktsmessig gitt problemstillingen vi arbeider ut fra. Feltbegrepet gjør det lettere å forstå hvordan ulike aktører forholder seg til hverandre. Vi kan lettere forstå hvorfor noen aktører velger å samarbeide, mens andre kanskje motarbeider hverandre, og atter andre «melder seg ut», eventuelt blir definert ut (Bourdieu & Wacquant, 1992; Fligstein & McAdam, 2012).

I litteraturen finner vi ulike tilnærminger til feltbegrepet. Mens feltbegrepet i Bourdieus forståelse reserveres for etablerte og til en viss grad monopoliserte fenomener, som for eksempel «det psykiatriske felt», anvender Fligstein og McAdam (2012) feltbegrepet for å beskrive og forklare hvordan sosiale bevegelser vokser fram, vedlikeholdes og forvitrer. Et felt i Bourdieus forstand er kjennetegnet av gitte posisjoner og relasjoner, selv om det kan variere hvem som til enhver tid innehar de ulike posisjonene. Aktørene prøver også å forbedre sine posisjoner gjennom å allokere mer kapital. Fligstein og McAdam, på sin side, skiller mellom *fremvoksende* og *etablerte felt*. De vektlegger sterkere en dynamisk forståelse av felt, hvor posisjoner og relasjoner er et produkt av stadige forhandlinger og reforhandlinger. Et fremvoksende felt består av to eller flere aktører hvis handlinger er orientert mot hverandre, men hvor det ikke er etablert en orden som bidrar til å rutinisere interaksjonen mellom dem (Fligstein & McAdam, 2012, s. 86)

Et felt er etablert når aktørene er i stand til å reproducere seg selv og feltet over en lengre tidsperiode. Posisjonene og spillereglene er avklart, og aktørene har en felles referanseramme som gjør det mulig for dem

å identifisere handlingsalternativer og å tolke de øvrige aktørenes handlinger (Fligstein & McAdam, 2012, s. 86).

Fligstein og McAdams dynamiske feltforståelse innebærer også at blikket i økende grad rettes mot relasjoner mellom aktører innen ulike felt, særlig mellom sivilsamfunnsaktører og aktører på statlig nivå (Fligstein & McAdam, 2012). Vi er derfor også opptatt av hvordan selvhjelp som fenomen fungerer som et *grenseobjekt* mellom frivillig og offentlig sektor, og mellom selvhjelpsaktører og det profesjonelle hjelpeapparatet.

Sosialt entreprenørskap og grenseobjekter

En langvarig trend i det moderne samfunnet har vært en profesjonalisering av en rekke samfunnsmessige funksjoner ved at disse har blitt omgjort til lønnet arbeid med krav til utdanning for den som skal utføre dem. «Frivillig arbeid» har vært definert ut fra hva det ikke er – ulønnet arbeid som ikke krever profesjonsutdanning. Utviklingen av velferdsstaten har skjedd ved at en rekke uformelle frivillige oppgaver har blitt gjort til statens ansvar og «profesjonalisert». I denne utviklingen har det også blitt identifisert nye behov og nye kategorier tjenestebrukere som ikke hadde eksplisitte tilbud tidligere. Sosialt entreprenørskap har ofte dreiet seg om nettopp dette – å identifisere og utforme svar på nye behov i befolkningen. Frivillig sektor i form av organisasjonene har ofte utviklet nye samfunnsinstitusjoner og tjenester som det offentlige senere har tatt ansvar for. En slik utvikling og formalisering av sosiale institusjoner, også omtalt som «politisering» (Latour, 2007), er med andre ord ikke noe nytt. Det er heller ikke rollen sosiale entreprenører kan spille i en slik prosess. Det er likevel noe som er nytt i den konteksten som den nye selvhjelpsbevegelsen oppstår innenfor.

Nordiske velferdsstater har lenge vært kjennetegnet av et tett samarbeid mellom stat og frivillighet (Selle et al., 2018; Trägårdh, 1997), og flere velferdsordninger har sitt utspring i frivillige initiativer som senere er blitt til statlige eller kommunale velferdsordninger (se blant annet Norske kvinners sanitetsforening, 1971; Stefansen, 2006). Fra 1980-tallet og utover har imidlertid staten tatt til orde for en annen form for, og annerledes begrunnet, samarbeid med frivilligheten, og oppmuntret

til organiserte former for offentlig-frivillig samarbeid. Dette har vært begrunnet både økonomisk og ideologisk. Velferdsstaten har blitt kritisert både for manglende økonomisk bæreevne og for maktkonsentrasjon og formynderi. Det offentlige hjelpeapparatet og hegemoniet til den profesjonsbaserte kunnskapen har med dette blitt utfordret fra flere hold. Både av dem som har ønsket å slippe til private aktører og tilbud basert på alternative faglige tilnærminger, og fra dem som primært har ønsket en sterkere brukerstyring av egen behandling og i utformingen av de offentlige tjenestene.

De politiske regimene ble på 1980-tallet preget av en ny-liberal ideologi som promoterte en nedbygging av offentlige velferdsordninger, større ansvar til enkeltindivider og sivilsamfunn, og åpning for private, kommersielle tilbydere på helse- og sosialområdet. Man har forklart dette med at staten ikke lenger kan påta seg å levere tjenester på alle psyko-sosiale behov i befolkningen. I stedet kan staten ta en sterkere rolle som kvalitetssikrer. Staten eller kommunen kan bestille tjenester, og så vel offentlige tjenestetilbydere som humanitære non-profit-tilbydere kan konkurransesettes. I denne nye politiske konteksten har det også blitt åpnet for å ta initiativ til hybride samarbeidskonstellasjoner med frivillige og kommersielle aktører. De offentlige myndighetene har i mange tilfeller begrenset seg til å være kvalitetssikrere. Standardkrav, regnskapsrutiner og vandelsattester aksepteres av frivillige og kommersielle aktører i bytte mot offentlige kroner, samfunnsoppdrag og offisiell legitimitet. De nye organisasjonsformene og relasjonstypene spenner i fra relativt formaliserte organisasjoner som aksjeselskaper og stiftelser til løse samarbeidskonstellasjoner rundt enkeltprosjekter og sak-til-sak-samarbeid. Når slike innovasjoner finner sted på helse- og sosialområdet, blir det ofte betraktet som et resultat av *sosialt entreprenørskap*.

Sosialt entreprenørskap handler om å skape sosial verdi gjennom innovasjon, og er ofte drevet fram av sivilsamfunnsaktører, for eksempel sterkt engasjerte enkeltindivider som vi gjerne kaller «ildsjeler» (Lundgaard Andersen & Hulgård, 2014, s. 35). Det er forbundet med en evne til å «lese» behov og mangler i samfunnet og til å forestille seg og realisere kollektive løsninger på disse behovene. Sosialt entreprenørskap

kan ha en økonomisk betydning, men for den sosiale entreprenøren er det ikke den økonomiske bunnlinjen, men snarere den sosiale bunnlinjen som teller (Austin, Stevenson & Wei-Skillern, 2006; Lundgaard Andersen & Hulgård, 2014). Den sosiale entreprenøren kan være både kreativ og handlekraftig, og ikke minst i stand til å krysse oppgatte grenser mellom samfunnssektorer og kulturelle domener. De nye løsningene innebærer innovative organisasjonsformer, nye samarbeidsrelasjoner og nye arbeidsmetoder (Barth, 1972; Førde & Borch, 2010; Ingstad, 2009).

Den nye selvhjelpsbevegelsen har brakt med seg eksempler på organisasjonsdannelser, virksomhetsformer og forståelsesmåter som illustrerer sosialt entreprenørskap. 1980-tallet representerer samtidig en annen kontekst enn 1950-tallet, og dette gir andre forutsetninger for organisasjonsdannelse og posisjonering vis-à-vis myndighetene. Tradisjonelt har selvhjelpsbevegelsen, representert ved AA, lagt meget stor vekt på autonomi. Denne tradisjonen kan forklare noe av ambivalensen vi kan spore hos den nye selvhjelpsbevegelsen i sin relasjon til myndigheter og offentlige tjenester. Selvhjelp Norge har inngått et svært nært samarbeid med staten, men forsøkt å holde distanse til det profesjonelle hjelpeapparatet. Samtidig finner vi her et eksempel på en ny hybrid organisasjon, som både gir staten innflytelse på selvhjelpsfeltet og Selvhjelp Norge innflytelse på statens selvhjelpspolitik. Selvhjelp Norge har samtidig et mer diffust samarbeid med de andre selvhjelpsorganisasjonene. Den diffuse samarbeidsformen er også et trekk i tiden, et fenomen noen teoretikere kaller «grenseobjekt».

Et grenseobjekt er et analytisk begrep for det som samarbeidende aktører deler, men som gjerne tolkes og beskrives forskjellig av de samme samarbeidspartene (Callon, 1984). De har imidlertid en felles interesse i dette objektet og er avhengig av samarbeid for å utnytte potensialet som det gir. Noen ganger kan objektet være et felles middel for å oppnå ulike mål, for eksempel ved at de deler en nettside, men promoterer ulike produkter eller agendaer. Andre ganger kan det tvert om være et felles mål som er grenseobjektet, men at partene likevel tolker målformuleringen forskjellig, de «oversetter» det ulikt. Star og Griesemer vektlegger grenseobjektets «plastisitet»:

Boundary objects are objects which are both plastic enough to adapt to local needs and the constraints of the several parties employing them, yet robust enough to maintain a common identity across sites. (Star & Griesemer, 1989, s. 393)

Selvhjelp Norge kan godt kalles et grenseobjekt (eller grenseorganisasjon), men vi vil her primært fremheve selvhjelpen som idé som et grenseobjekt. Grenseobjektet er i dette tilfellet den ideologiske fremstillingen av «selvhjelp i Norge». Selvhjelp Norge har hele tiden tatt mål av seg til å formidle innholdet av denne ideen til den norske offentligheten gjennom diverse kampanjer, til myndighetene gjennom møter og skriftlige dokumenter, til profesjonelle og til andre aktører på selvhjelpsfeltet gjennom brosjyrer, igangsetterkurs og konferanser, og til lokale selvhjelpsgrupper gjennom rådgivning, informasjonsmaterieell og igangsettere. Selvhjelp Norge har på sett og vis forsøkt å ta «eierskap» til begrepet selvhjelp, men de har aldri forvaltet dette begrepet alene. Det finnes en rekke andre aktører som også driver en aktivitet de forstår som selvhjelp. Det kritiske spørsmålet er om den selvhjelpsideologien som Selvhjelp Norge har tatt mål av seg til å formulere, formidle og promotere på vegne av «alle» – om den i praksis deles og støttes av alle?

I Star og Griesemers klassiske eksempel på hva et grenseobjekt kan være i praksis, beskriver de samarbeidet mellom det vitenskapelige personalet på et zoologisk museum for virveldyr i California og blant andre en gruppe jegere. Museet var avhengig av innsamlet materiale av smågnagere, fugler, øgler og pattedyr tilhørende et avgrenset geografisk område hvor jegere drev mye jakt med feller og skytevåpen. For at materialet skulle ha verdi for museet, måtte det medfølge en rapport om habitat og tidspunkt i form av et utfylt standardskjema. Dette måtte ikke være for omfattende eller be om umulige opplysninger, skulle jegerne orke å fylle det ut på en samvittighetsfull måte. Det var også viktig at skjeletter og spesielt kranier var mest mulig intakte. Det fortelles at de måtte bruke mye tid på å få jegerne til å endre sin vante praksis med å avlive fangede eller skadede dyr ved å smadre hodet på dem. Dette innsamlingsarbeidet forstås som et grenseobjekt, og man kan godt si at det utviklede skjemaet også var et grenseobjekt. Det var et samarbeid mellom svært ulike aktører og på bakgrunn av svært forskjellige motiver – jaktinteresse og

økonomisk kompensasjon versus vitenskapelig interesse og dokumentasjon av et naturlig habitatsområde. Samarbeidet skapte en grenseflate hvor det oppstod en felles interesse i å få det til å fungere for begge parter. Det ble også utviklet en felles identifikasjon med innsamlingsprosjektet fra begge parter, selv om utgangspunktet var svært ulikt. Star og Griesemers poeng er at dette ikke ville ha fungert dersom museet hadde stått ensidig på sine krav og behov uten å ta hensyn til den andre partens virkelighetsforståelse. En ensidig kommunikasjon er dømt til å feile. Det samme kan jo sies om jegerne, dersom de hadde avvist å fylle ut noen form for skjema eller insistert på å fortsette med å knuse hodeskaller. Det største ansvaret for å få dette til å fungere lå imidlertid på museets ledelse, siden dette hadde koordinatorfunksjonen, et «centre of authority» for grenseobjektet (Star & Griesemer, 1989).

En selvhjelpsgruppe eller et lokalt selvhjelpshus (LINK) som kan huse og støtte flere selvhjelpsgrupper, kan også betraktes som grenseobjekter. I dagens kontekst synes etablering av selvhjelp, etter Selvhjelp Norges modell, å være avhengig av en rekke ulike støttespillere. En viktig forskjell fra tidligere tiders samfunnskontekst er en ny holdning til offentlig-frivillig samarbeid og en kobling av ganske forskjelligartede organisasjoner, etater og private virksomheter om enkeltprosjekter. I forskningen har vi sett dette i etableringen av selvhjelpsgrupper i enkelte lokalsamfunn – ja, det synes som om det er nettopp dette som har vært avgjørende for å lykkes med etableringen.

Samarbeid om selvhjelp kan for en selvhjelpsorganisasjon bety hjelp til å få i gang flere selvhjelpsgrupper og til å spre informasjon til potensielle deltakere i lokalsamfunnet. For en offentlig samarbeidspart kan det bety å legge til rette for at deres tjenestebrukere finner en selvhjelpsgruppe og på den måten greier å ta mer egen-ansvar for sin egen helse og samtidig avlaste hjelpeapparatet. Begge parter kan enes om målformulering og virkemidler, selv om de kanskje har forskjellige motiver for å gå inn i dette samarbeidet, og betrakter det med ulike «briller». Måten «selvhjelp» beskrives på i felles dokumenter og informasjonsnettsider, må være generell og fleksibel nok til at alle parter kan identifisere seg med innholdet, samtidig som det gis rom for å konkretisere informasjonen slik at den blir anvendbar for egen kontekst.

Det er en innebygget spenning mellom behovet for å standardisere grenseobjektet og behovet for fleksibilitet. Ofte vil en aktør innta en koordinerende rolle i samarbeidsrelasjonene rundt et grenseobjekt – det Star og Griesemer kaller autoritativt senter (Star & Griesemer, 1989), som får en slags forvalterrolle. Et slikt autoritativt senter i et samarbeidsnettverk vil kunne utøve definisjonsmakt og vektlegge standardisering, på bekostning av fleksibilitet og andre aktørers ønsker. I Star og Griesemers eksempel var det museumsledelsen som fungerte som autoritativt senter.

Vårt utgangspunkt er at nye innovative organisasjoner ofte er resultat av sosialt entreprenørskap, og at de vil ofte ha kjennetegn som grenseobjekter. Hvilke potensielle fordeler og fallgruver innebærer det? Vi har allerede pekt på sosiale entreprenørers egenskaper når det gjelder å gå nye veier og krysse tradisjonelle barrierer. Evnen til å krysse grenser er spesielt «etterspurt» i en tid da nye grenseoverskridende organisasjonsformer for å løse samfunnsoppgaver ser ut til å «vinne terreng». Enten entreprenøren opererer på et lokalt eller nasjonalt nivå, har personlige nettverk ofte stor betydning i nyskappingsarbeid. Et bredt og sammensatt personlig nettverk er et godt utgangspunkt for å kunne «tolke sin egen tid» og «lese sitt eget lokalsamfunn». Fokuseringen på sosiale entreprenører kan gi enkeltindivider en overdrevet betydning. Selv om «ildsjeler» ofte kan være viktige utløserer, så er likevel sosialt entreprenørskap sjelden et «sololøp». Det er ikke tilfeldig at en forskningsartikkel om sosialt entreprenørskap har valgt tittelen «Ildsjelen og de gode hjelperne» (Borch & Vestrum, 2010), fritt etter folkeeventyret om «Espen Askeladd og de gode hjelperne». Nettverket er ofte en viktig del av «løsningen», når entreprenøren først har identifisert et samfunnsproblem. En utfordring for den eller de som har spilt rollen som sosiale entreprenører kan være deres sterke eierskap til prosjektet. I Star og Griesemers artikkel understreker de viktigheten av fleksibilitet og hensyn til samarbeidspartnerens forskjellighet. De skriver at «imperialistiske innføringer» av bestemte definisjoner gjør at samarbeidet nødvendigvis mislykkes (Star & Griesemer, 1989, s. 413–414). Det er i dette perspektivet vi vil granske selvhjelpsaktørenes – Selvhjelp Norge i særdeleshet – roller, innbyrdes relasjoner og definisjoner av selvhjelpsfeltet.

Forskning på selvhjelp

Samfunnets økte interesse for selvhjelpsgrupper har også medført økt forskningsaktivitet. Lenge har denne forskningslitteraturen vært opptatt av individet, mens analyser av selvhjelp på gruppe-, organisasjons- og samfunnsnivå har vært mindre fremtredende (et unntak er Katz, 1993; se også Salem, 1996). Dette kan blant annet skyldes at forskningen i stor grad har fokusert på selvhjelpsgrupper som et alternativ eller komplement til offentlige velferdstjenester, gjerne ved at effekten av deltakelse i slike grupper sammenlignes med andre behandlingstilbud (Pistrang et al., 2008). Videre har den internasjonale forskningslitteraturen om selvhjelpsgrupper i stor grad vært fokusert på AA-grupper – som spesielt i USA har fått en særegen posisjon (Humphreys et al., 2004). Nyere forskning tar i større grad for seg andre grupper som ikke har avhengighetsproblematikk, men psykiske problemer og livsproblemer knyttet til sykdom, funksjonsnedsettelse eller dødsfall. Mye av denne forskningen er imidlertid knyttet til grupper initiert av det offentlige tjenesteapparatet. Selvledete selvhjelpsgrupper har det ikke blitt forsket like mye på, og en årsak til det kan være at slike grupper ikke registreres eller finansieres av myndighetene og derfor «går under radaren».

Organiseringen av selvhjelpsgrupper med tilknytning til det nasjonale kompetansesenteret Selvhjelp Norge, og det at den offentlige tilskuddsordningen åpnet for forskningsprosjekter, har gitt muligheter for en ny type selvhjelpsforskning. De mange nye selvhjelpsgruppene for «selvorganisert selvhjelp» og Selvhjelp Norges funksjon som bindeledd har åpnet for forskning på den nye generasjonen av psykologisk orienterte, men samtidig selvledete, selvhjelpsgrupper i en norsk kontekst. I tillegg til vårt eget forskningsprosjekt som vil bli presentert nærmere nedenfor, har det blitt drevet forskning med utgangspunkt i Høgskolen i Nord-Trøndelag og Høgskolen i Volda (Aglen, Hedlund & Landstad, 2011; Hedlund & Landstad, 2012; Stokken, 2015; Stokken, Barstad & Thokle, 2012).

Forskningen på den nye selvhjelpsbevegelsen kompletterer annen selvhjelpsforskning som har studert AA-grupper (Vederhus, 2009, 2011; Vederhus & Kristensen, 2006). Fokuset på bevegelsens organisatoriske og samfunnsmessige dimensjoner er en ny tilnærming, og måten staten nå

involverer seg på selvhjelpsfeltet åpner også for helt nye problemstillinger (Zeiner, 2014).

To teoretiske perspektiver har vært særlig fremtredende i den senere tids forskning: Foucault-inspirerte tekstanalyser og en habermasiansk tilnærming. Den første ser statens engasjement i selvhjelp som et uttrykk for en medborgerteknologisk strategi, hvor staten gjennom å konstituere autonome og ansvarsfulle borgere kan redusere velferdsstatens kostnader (Hedlund & Landstad, 2012; Lundgren, 2010). Den habermasianske tilnærmingen sidestiller, på sin side, statens engasjement på selvhjelpsfeltet med systemets inntreden i livsverden (Stokken et al., 2012). Felles for de to tilnærmingene er at de betrakter statens engasjement med et mistenksomt blikk, og spør om dette engasjementet medfører en dreining fra grasrotinitiativ til mer toppstyrte prosesser (Lundgren, 2010; Stokken et al., 2012; Zeiner, 2014).

I likhet med denne forskningen er vi i denne boken opptatt av hva som skjer på både gruppe-, organisasjons- og samfunnsnivå. Vårt utgangspunkt er likevel et litt annet. I likhet med Katz (1993) anvender vi begrepet *sosiale bevegelser* som inngangsport for å analysere ulike sider ved den nye selvhjelpsbevegelsen. Som vi har vært inne på over, kan målsettinger om empowerment danne et utgangspunkt for selvhjelpsgrupper og selvhjelpsorganisasjoner. Empowerment refererer både til en verdi, en målsetting og en tolkningsramme som tar opp i seg – og reagerer på – en rekke politiske, sosiale og kulturelle utfordringer på nye og ukonvensjonelle måter.

I sin bok konkluderte Katz likevel med at selvhjelp i USA ikke er en sosial bevegelse, til det er selvhjelpsfeltet for heterogent (1993). Utover verdier som gjensidighet og autonomi, samt viktigheten av erfaringsbasert kunnskap, har selvhjelpsorganisasjoner i liten grad samlet seg om felles verdier, overbevisninger eller solidaritet. I fravær av felles målsettinger, verdier eller ambisjoner har de heller ikke bygget nettverk. En viktig forskjell mellom selvhjelpsfeltet i USA på 1990-tallet og selvhjelpsfeltet i Norge på 2000-tallet er imidlertid at sistnevnte i langt større grad er organisert. Selvhjelp Norge var ment å være et koordinerende middel for en slik organisering og samordning av selvhjelpsfeltet. Det er likevel et spørsmål om det nasjonale kompetansesenteret Selvhjelp Norge kan sies å ha bidratt til en slik samling (Zeiner, 2014).

Med utgangspunkt i dette spørsmålet ønsker vi i denne boken å danne et bilde av et fenomen som på mange måter fremstår som mer nyansert og mangefasettert enn det som gjerne formidles i den offentlige debatten. Vi betrakter Selvhjelp Norges virksomhet fra flere vinkler: fra innsiden av gruppene, fra samarbeid med lokale myndigheter og lokale organisasjoner, fra profesjonenes ståsted, fra Stortingsmeldinger, offentlige planer og andre dokument, og fra samarbeid med frivillige organisasjoner og andre selvhjelpsaktører. For å belyse dette fenomenet har vi valgt å benytte ulike teoretiske perspektiv for å forstå selvhjelp generelt og Selvhjelp Norges virksomhet mer spesielt. Vi nærmer oss spørsmålet om hvorvidt og hvordan selvhjelp kan sies å utgjøre en sosial bevegelse gjennom begrepene politisering, felt og grenseobjekt, og relaterer denne bevegelsens fremvekst til individualiseringsprosesser i samfunnet.

Vårt bidrag

I denne boken presenterer vi egen forskning som undersøker hvordan selvhjelp i de siste tiårene har økt kraftig i omfang og blitt et offentlig anliggende. Forskningen som presenteres her, ble startet i 2009 og datainnsamlingen har skjedd i perioden 2009–2014. Kapitlene i denne boken reflekterer de sentrale problemstillingene i forskningsprosjektet. Vi har lagt vekt på fire hovedtema: endrings- og mestringsarbeidet som foregår i gruppene, hvordan ulike instanser samarbeider for å legge til rette for selvhjelpsarbeid, forholdet mellom erfaringsbasert og profesjonsbasert kunnskap, og hvordan selvhjelp kan vokse fram i ulike typer lokalsamfunn. Ettersom prosjektet starter opp i 2009 og vi deretter søkte og fikk midler flere etterfølgende år, har forskningsspørsmålene gradvis blitt utvidet. Blant annet har vi kunnet gjøre studier av arbeidet knyttet til flere lokalsamfunn og i flere tilfeller fulgt prosesser over tid.

Kvalitativ metode er egnet til å gripe slike endringer. Generelt har vi vært på jakt etter å se sammenhenger mellom hvordan ulike aktører forstår selvhjelpsarbeid, hvilke strukturelle og ressursmessige betingelser som er til stede og hva slags form og føringer det gir til arbeidet. Vi har brukt intervjuer og dokumentanalyser, vært til stede som observatører på ulike typer møter og arrangementer, samt hatt en rekke uformelle

samtaler med ulike aktører. Arbeid knyttet til selvhjelpsgrupper er særlig sensitivt og prosjektet er meldt inn til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. I kapitlene redegjør vi kort for datainnsamlingen knyttet til hvert delprosjekt.

I samfunnsvitenskapene er informantene langt fra bare «objekter» som skal studeres, men folk som forskerne ofte er avhengig av å utvikle gode i samarbeidsrelasjoner med. Det var også en eksplisitt forutsetning fra Helsedirektoratets side. Vi har hatt en fortløpende dialog med de sentrale aktørene på feltet, Norsk selvhjelpsforum (NSF) og Selvhjelp Norge, og en relativt jevn tilbakeføring av resultater, i form av ett til to arbeidsmøter i året med NSF og Helsedirektoratet, foredrag og innlegg på konferanser og skriftlig rapportering. Dialogorienteringen overfor informanter er også fremtredende i delprosjektene. I forskning hvor man er ute etter folks forståelsesformer, er dette også en forutsetning for å få frem relevante og gyldige data. Disse forutsetningene fører samtidig til at relasjonen mellom informanter og forskere blir mer sammensatt enn tidligere og partene kan ha flere roller overfor hverandre.

Vårt utgangspunkt er at det vi kaller politiseringen av selvhjelp, har bidratt til at selvhjelp har blitt mer tydelig som fenomen, men samtidig vidtfavnende og uavgrenset. På tross av at vi med Selvhjelp Norge har et nasjonalt kompetansesenter, som skal bidra til å samle inn, bearbeide og spre kunnskap om selvhjelpsgrupper, betraktes likevel selvhjelp fra utsiden ofte som en usosial aktivitet; en aktivitet som fremhever individet på bekostning av fellesskapet. Men selvhjelp er også noe annet, nemlig «gjensidig hjelp» (Borkman, 1999), og det er den gjensidige formen for selvhjelp – det at mennesker kommer sammen for å arbeide med sine livsproblem – vi ønsker å utforske.

Dette, som vi kan kalle selvhjelpens kollektive dimensjon, underkommuniseres ofte i den offentlige debatten om selvhjelp. I stedet presenteres gjerne en forenklet og kanskje også karikert versjon av selvhjelp, hvor målet er å bli en bedre utgave av seg selv. Vi ser derfor behov for å beskrive og analysere selvhjelp som en gruppeaktivitet. Det finnes en kollektiv dimensjon i den nye selvhjelpsgruppebevegelsen, selv om de ikke vil opptre interessepolitisk. Vi begynner derfor denne boken med

et innblikk i selvhjelpsgruppene «indre liv» for å gi et innblikk i selve kjernevirksomheten i selvhjelpsarbeidet. I det første kapitlet, *Selvhjelpsgrupper og behandlingsgruppers tilnærming til personlig endring – hva er likt og ulikt?*, ser Brottveit nærmere på selvhjelpsgruppene arbeidsform, hva slags fellesskap en selvhjelpsgruppe er, og hva som skjer der. Kapitlet drøfter to hovedmodeller for selvorganiserte selvhjelpsgrupper og peker på en del felles «terapeutiske mekanismer» som også behandlingsgrupper gjør bruk av. Samtidig er det interessante forskjeller, ikke bare mellom gruppebehandling og selvhjelpsgruppene, men også mellom en 12-trinnsgruppe (for eksempel AA eller Anonyme Narkomane) og en «Selvhjelp Norge-gruppe». Selvhjelp Norge er mer psykologisk orientert og vektlegger personlig autonomi og selvkontroll, mens AA-grupper bygger opp under en kollektiv identitet samtidig som selvkontroll oppfattes som et illusorisk og umulig mål for en rusmisbruker.

Vi tar så et lite sideblikk på den historiske bakgrunnen for Selvhjelp Norges modell for selvorganiserte selvhjelpsgrupper. I kapitlet *Fra frivillig arbeid til folkehelsearbeid – om politisering av selvhjelpssaken* ser Feiring på hvordan selvhjelp omtales og oversettes i sentrale politiske og andre dokumenter. Hun viser hvordan selvhjelp redefineres i ulike tekster skrevet av politikere, fagfolk og aktivister. Ved hjelp av begrepet politisering ser hun på hvordan selvhjelpsaken beveger seg gjennom ulike politiske stadier, fra selvhjelp som frivillig arbeid, via selvhjelp som psykisk helsearbeid, til selvhjelp som folkehelsearbeid. Feiring konkluderer med at den nasjonale selvhjelpsvirksomheten i dag er betydelig mer politisert enn for tre tiår siden, samtidig som de mange selvhjelpsaktørene er mer fragmentert enn på lenge. Bildet som tegnes av selvhjelpsfeltet i Norge, støtter opp om de lokale eksemplene som blir belyst i boken, men settes her inn i en bredere historisk og teoretisk ramme.

Deretter beveger vi oss til selvhjelpsgruppene omgivelser, til lokalsamfunnene og hvordan selvhjelpsarbeid har kommet i gang og blitt formet ulike steder og ut ifra ulike betingelser. Vi er samtidig på leting etter fellesnevner som kan være med å belyse hvordan selvhjelpsarbeid mange steder er blitt promotert av «ildsjeler» som en form for «sosialt entreprenørskap» og hvordan nye samarbeidsrelasjoner rundt denne praksisen kan forstås som «grenseobjekter» eller «grense-organisasjoner».

«Midt i smørøyet» – samarbeid og ambivalens i grenseflater mellom profesjons- og erfaringskunnskap. I dette kapitlet tar Gotaas utgangspunkt i et viktig spørsmål i selvhjelpsarbeid generelt: Hvilke roller kan fagfolk spille i forhold til en sosial praksis som i utgangspunktet er definert som en sivilsamfunnsaktivitet og en grasrotbevegelse? Et miljø av fagfolk i Vestfold, knyttet til lærings- og mestringssentrene, og delvis psykiatrien, etablerte et nettverk for å bygge opp selvhjelpsarbeid i fylket som blir karakterisert som svært vellykket. Samtidig var det tydelig preget av spenningsforhold mellom erfarings/lekkunnskap og fagkunnskap og mellom motstridende krav om fleksibilitet og standardisering. Vi får her en god illustrasjon av den innebygde spenningen i det vi omtaler som «grenseobjekter» – et felles anliggende som ulike aktører i et løst organisert samarbeid kan identifisere seg med. Vestfold-eksempelet brukes også som en inngang til å diskutere mer generelle utfordringer ved at selvhjelpsarbeid befinner seg i skjæringspunktet mellom profesjonelle tjenester og frivillig arbeid og hvordan dette kan håndteres.

Nasjonal selvhjelpsatsing møter lokalsamfunnet: I dette kapitlet analyserer Feiring et offentlig/sivilt samarbeid i forbindelse med utforming av lokale møteplasser for selvhjelpsaktivitet. Det er etablering av en regional og en lokal møteplass for selvhjelp i Østlandsregionen som settes under lupen. Samarbeidet utspiller seg mellom nasjonale selvhjelpsaktører og en bykommune. Prosessen analyseres gjennom ulike stadier: Oppstarten av samarbeidet innebærer konstituering av en felles sak som er målsettingen om en lokal møteplass for selvhjelp. Feiring diskuterer hvordan aktørene utformer grenseobjekter, som et grunnlag for fellesskap og felles identitet som forener dem på tvers ulike sosiale kontekster. Dette kommer til syne i hvordan aktørene «oversetter» sitt felles anliggende i skriftlige beskrivelser, i diverse planer og andre dokumenter. Feiring viser at utviklingen av fleksible grenseobjekter er av betydning for at et samarbeid mellom offentlige og sivile aktører skal fungere i praksis.

I kapitlet *Rom for selvhjelp. Sosialt entreprenørskap og offentlig-frivillig samarbeid* beskriver Brottveit erfaringer med å opprette Norges andre LINK i en liten nordnorsk kommune. Brottveit peker på at en lokal «ildsjel», strategisk nettverksbygging, gode kommunikasjonskanaler og samtidig legitimering fra nasjonale aktører var tilsynelatende viktige

faktorer. Etableringsprosessen belyses med teori om sosialt entreprenørskap og feltteori. Analysen har overføringsverdi til andre lokaliteter hvor folkehelseprosjekter forsøkes implementert og til forståelsen av entreprenørvirksomhet i lokale kontekster mer generelt. Feltteorien brukes her som grunnlag til å forstå den sosiale entreprenørens mulighet til ressursmobilisering – i form av økonomisk, sosial, kulturell og symbolsk kapital.

Fra felt til verktøy: om Selvhjelp Norge som koordinerende enhet spør hvordan og på hvilke måter Nasjonal plan for selvhjelp og Selvhjelp Norge koordinerer relasjoner og interaksjoner mellom selvhjelpsorganisasjoner og andre sivilsamfunnsaktører som driver selvhjelpsrelatert arbeid. Kapitlet sammenligner to samarbeid mellom frivillige organisasjoner på selvhjelpsfeltet: selvhjelpsseminarene på 1990-tallet og forhandlingene som fant sted før opprettelsen av LINK Trondheim. Analysen viser at nasjonal plan for selvhjelp har påvirket og endret relasjonene mellom aktørene, men til dels på andre måter enn hva som var forutsatt i planen fra 2004. Intervjuer med de involverte i opprettelsen av LINK Trondheim, og med andre organisasjoner som driver selvhjelpsrelatert virksomhet, indikerer imidlertid at det er mindre interaksjon mellom aktørene nå enn for 20 år siden. Zeiner spør om det var en feilaktig diagnose som lå til grunn for Nasjonal plan for selvhjelp. Heller enn et tegn på fragmentering kan det hende at mangfold er et tegn på en fungerende selvhjelpsbevegelse. Dersom dette stemmer, er det problematisk at den nasjonale planen for selvhjelp fremmer en bestemt tilnærming til selvhjelp. Undersøkelsen gir ikke grunnlag for å fastslå om det er Selvhjelp Norge som har vendt seg bort fra organisasjonene, eller om det er organisasjonene som har vendt seg bort fra Selvhjelp Norge. Den kan imidlertid tyde på at Selvhjelp Norge ikke tilbyr ressurser som er sentrale nok for organisasjonene til at de velger å posisjonere seg i kampen om den. I stedet kan det synes som om Selvhjelp Norge i større grad henvender seg til andre aktører, så som velferdstjenester og profesjoner, frivilligsentraler, kommuner og andre offentlige myndigheter. Dette reiser spørsmålet om vi ser konturene av et nytt selvhjelpsfelt, organisert rundt andre aktører, interesser og ressurser.

I avslutningskapitlet *Selvhjelp i grenseland – en ny type helsebevegelse?* trekker vi trådene sammen. Boken har ved å beskrive den nye

selvhjelpsbevegelsens fremvekst i forskjellige kontekster fått frem et bilde av en ny type organisasjon og nye arbeidsmåter i grenselandet mellom stat og sivilsamfunn. Vi fokuserer på hvordan de nasjonale selvhjelpsaktørene, Norsk selvhjelpsforum og Selvhjelp Norge, har fremmet selvhjelpssaken innenfor et statlig styringsregime, samtidig som statens politiske målsettinger også har blitt hjulpet frem av de samme selvhjelpsaktørene. Vi beskriver dette som «grensearbeid», som man må forvente bringer frem i lyset iboende spenninger mellom sivilsamfunn og offentlige myndigheter, erfaringskunnskap og profesjonskunnskap, frivillige og fagpersoner. Vi stiller spørsmål om hvor utviklingen går videre. Vi viser til at Norsk selvhjelpsforum og Selvhjelp Norges gjennomslag hos staten er internasjonalt unikt, og i seg selv bemerkelsesverdig. Men det kan også ha hatt en kostnadsside, i form av mindre legitimitet og relevans hos de andre selvhjelpsorganisasjonene.

Referanser

- Aglen, B., Hedlund, M., & Landstad, B. J. (2011). Self-help and self-help groups for people with long-lasting health problems or mental health difficulties in a nordic context: A review. *Scandinavian journal of public health*, 39(8), 813–822. <https://doi.org/10.1177/1403494811425603>
- Austin, J., Stevenson, H., & Wei-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: Same, different, or both? *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1), 1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x>
- Barth, F. (1972). *The role of the entrepreneur in social change in northern norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beck, U., & Beck-Gernstein, E. (2002). *Individualization. Institutional individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Borch, O. J., & Vestrum, I. (2010). Samfunnsentreprenøren og «de gode hjelperne». I O. J. Borch & A. Førde (Red.), *Innovative bygdemiljø: Ildsjeler og nyskapsarbeid* (s. 83–94). Bergen: Fagbokforlaget.
- Borkman, T. (1999). *Understanding self-help/mutual aid: Experiential learning in the commons*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice (vol. 16)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brinkmann, S. (2015). *Stå imot. Si nei til selvutviklingen*. Oslo: Forlaget Press.

- Brottveit, Å. (2012). *Selvhjelsarbeid i en lokalsamfunnskontekst: Notat fra en forstudie*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole.
- Callon, M. (1984). Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. *The Sociological Review*, 32(1_suppl), 196–233. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1984.tb00113.x>
- Christensen, T., Lærgreid, P., Roness, P. G., & Røvik, K. A. (2009). *Organisasjonsteori for offentlig sektor: Instrument, kultur, myte (2. Utg.)*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Clayton, R., & Pontusson, J. (1998). Welfare-state retrenchment revisited: Entitlement cuts, public sector restructuring, and inegalitarian trends in advanced capitalist societies. *World Politics*, 51(1), 67–98. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007796>
- Dean, M. (2006). *Governmentality. Magt & styring i det moderne samfund*. Frederiksberg C: Forlaget Sociologi.
- Feiring, M. (2013). Politicisation of Self-Help in Norway. I L. Nicolaou-Smokoviti, Sünker, Heintz, Rozanova, Julia & Pekka Economou, Victoria (Red.), *Citizenship and social development. Citizen participation and community involvement in social welfare and social policy*. Frankfurt am Main: Peter Lang Publishing Group.
- Fligstein, N. (2001). Social skill and the theory of fields. *Sociological Theory*, 19(2), 105–125. <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00132>
- Fligstein, N., & McAdam, D. (2012). *A theory of fields*. Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. I G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (Red.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (s. 87–104). Chicago: University of Chicago Press.
- Førde, A., & Borch, O. J. (2010). *Innovative bygdemiljø. Ildsjeler og nyskapsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Goffman, E. (1971). *The presentation of self in everyday life*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Goodwin, J., Jasper, J. M., & Polletta, F. (2001). *Passionate politics: Emotions and social movements*. Chicago: University of Chicago Press.
- Harman, G. (2014). *Bruno latour: Reassembling the political*. London: Pluto Press.
- Heaney, C. (2015). Review of Graham Harman's Bruno Latour: Reassembling the political. *Theory, Culture & Society*.
- Hedlund, M., & Landstad, B. (2012). The construction of self-help in Norwegian health policy. *International Journal of Self Help and Self Care*, 6(1), 65–87.
- Helsedepartementet. (2003). *Resept for et sunnere Norge: Folkehelsepolitikken (St. Meld. Nr. 16 (2002–2003))*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2013). *Morgendagens omsorg (St. Meld. Nr. 29 (2012–2013))*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Hesledirektoratet. (2014). *Nasjonal plan for selvhjelp 2014–2018*. Oslo: Hesledirektoratet.

- Hjemdal, O. K. (1995). Oversikt over det mangfold av selvhjelpsvirksomhet som finnes i Norge. I S. Nilsen & S. Talseth (Red.), *Selvhjelp på norsk: Rapport fra selvhjelpsseminaret 12.–13. Februar 1995*. Oslo: NotaBene, Ø.K.S-rapport nr. 95:6.
- Hjemdal, O. K. (1996). Status for selvhjelpsfeltet. I O. Sandvik (Red.), *Selvhjelp på norsk. Rapport fra selvhjelpsseminaret 26.–28. April 1996*. Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Humphreys, K., Wing, S., McCarty, D., Chappel, J., Gallant, L., Haberle, B., Horvath, T., Kaskutas, L. A., Kirk, T., Kivlahan, D., Laudet, A., McCrady, B. S., McLellan, T., Morgenstern, J., Townsend, M. & Weiss, R (2004). Self-help organizations for alcohol and drug problems: Toward evidence-based practice and policy. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 26(3), 151–158. [https://doi.org/10.1016/S0740-5472\(03\)00212-5](https://doi.org/10.1016/S0740-5472(03)00212-5)
- Høgsbro, K. (1992). *Sociale problemer og selvorganiseret selvhjælp i Danmark*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul. Therapy, emotions, and the culture of self-help*. Berkeley: University of California Press.
- Ingstad, E. S. L. (2009). Sosialt entreprenørskap – en klargjøring av begrepet. I B. Schei & E. Rønnevig (Red.), *Vilje til endring: Sosialt entreprenørskap på norsk*. Notodden: Mother Courage.
- Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Karlsson, M. (2006). *Självhjälpsgrupper: Teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Katz, A. H. (1993). *Self-help in America: A social movement perspective*. New York: Twayne Publishers.
- Katz, A. H., & Bender, E. I. (1976). Self-help groups in Western society: History and prospects. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 12(3), 265–282.
- Kroken, R., & Madsen, O. J. (Red.). (2016). *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten. Fra sosialt arbeid til «arbeid med deg selv»?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kuhnle, S., & Solheim, L. (1991). *Velferdsstaten-vekst og omstilling*. Oslo: Tano.
- Lasch, C. (1991). *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. New York: Norton.
- Latour, B. (2007). Turning around politics: A note on Gerard de Vries' paper. *Social Studies of Science*, 37(5), 811–820.
- Latour, B. (2008). Pour un dialogue entre science politique et science studies. [For a dialogue between political science and science studies]. *Revue française de science politique*, 58(4), 657–678. <https://doi.org/10.3917/rfsp.584.0657>
- Lundgaard Andersen, L., & Hulgård, L. (2014). Sosialt entreprenørskap og social innovation. I N. ministerråd (Red.), *Sosialt entreprenørskap og sosial innovasjon. Kartlegging av innsatser for sosialt entreprenørskap og sosial innovasjon i Norden*. København: Nordisk ministerråd.
- Lundgren, G. V. (2010). *Självhjälpens retorik: En Foucaultinspirerad textanalys av norsk selvhjelpsformums introduksionshäfte sevlhjelp: En innføring*. Master i helsefag, Universitetet i Oslo, Oslo.

- Madsen, O. J. (2010). *Den terapeutiske kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Madsen, O. J. (2014). *Det er innover vi må gå. En kulturpsykologisk studie av selvhjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Matzat, J. (1992). Selvhjelpsgrupper som grunnleggende behandlingsform i psykoterapi og sosialt arbeid. I L. Fyrand (Red.), *Perspektiver på sosialt nettverk* (s. 180–186). Oslo: Universitetsforlaget.
- Matzat, J. (2002). The development of self-help groups and support for them in Germany. *International Journal of Self Help and Self Care*, 1(4), 307–322.
- Munn-Giddings, C., & Borkman, T. (2005). Self-help/mutual aid as a psychosocial phenomenon. I S. Ramon & J. Williams (Red.), *Mental health at the crossroads. The promise of the psychosocial approach*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Norske kvinners sanitetsforening. (1971). *Norske kvinners sanitetsforening 1946–1971: B. 2: Arbeidsperioden 1946–1971* (Vol. B. 2). Oslo: Foreningen.
- NSF. (2000). Årsmelding 1999 Hentet fra http://norskselvhjelpsforum.no/filestore/NSF_rsmelding_1999.pdf
- NSF. (2002). Årsrapport 2001 Hentet fra http://norskselvhjelpsforum.no/filestore/NSF_rsmelding_2001.pdf
- NSF. (2003). Årsmelding 2002 Hentet fra http://norskselvhjelpsforum.no/filestore/NSF_rsmelding_2002.pdf
- Oka, T., & Borkman, T. (2000). The history, concepts and theories of self-help groups: From an international perspective. *Japanese Journal of Occupational Therapy*, 37, 718–722.
- Pistrang, N., Barker, C., & Humphreys, K. (2008). Mutual help groups for mental health problems: A review of effectiveness studies. *American Journal of Community Psychology*, 42(1), 110–121. <https://doi.org/10.1007/s10464-008-9181-0>
- Rose, N., & Miller, P. (1992). Political power beyond the state: Problematics of government. *British Journal of Sociology*, 43(2), 173–205.
- Salem, D. A. (1996). Book review: Self-help in America: A social movements perspective, a. H. Katz, NY, Twayne Publishers, 1993, 128 pp. *Health, Education & Behaviour*, 23(1), 116–199.
- Seligman, M. E. P. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York: Vintage.
- Selle, P., Strømsnes, K., & Loga, J. (2018). State and civil society: A regime change? I B. Enjolras & K. Strømsnes (Red.), *Scandinavian civil society and social transformations: The case of Norway* (s. 117–163). Cham: Springer International Publishing.
- Selvhjelp Norge (2012). *Rapport for selvhjelp norges virksomhet*. 2011: Selvhjelp Norge.
- Sosial- og helsedirektoratet. (2004). *Nasjonal plan for selvhjelp*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

- Star, S. L., & Griesemer, J. R. (1989). Institutional ecology, 'translations' and boundary objects: Amateurs and professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39. *Social Studies of Science*, 19(3), 387–420. <https://doi.org/10.1177/030631289019003001>
- Stefansen, K. (2006). Krisesentrene i Norge – fra sosial bevegelse til profesjonaliserte hjelpetiltak. *Nordisk sosialt arbeid*, 26(01), 27–37.
- Stokken, R. (2015). *Janusian liminality: A key to the accountability of the equality between users and professionals in patient education in Norway*. Trondheim: NTNU.
- Stokken, R., Barstad, J., & Thokle, G. (2012). Impeding or promoting a grassroots phenomenon?—on self-help projects as public sector means in Norway. *International Journal of Self Help and Self Care*, 6(1), 89.
- Trägårdh, L. (1997). Statist individualism. I Ø. Sørensen & B. Stråth (Red.), *The cultural construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Trägårdh, L., Selle, P., Henriksen, L. S., & Hallin, H. (2013). *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital: Välfärd, mångfald, framtid*.
- Vederhus, J.-K. (2009). *Selvhjelpsgrupper i rusfeltet - en kunnskapsoppdatering*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Vederhus, J.-K. (2011). *Addiction professionals' and substance abuse patients' attitudes towards and usage of 12-step-based self-help groups*. Oslo: Seraf.
- Vederhus, J.-K., & Kristensen, Ø. (2006). High effectiveness of self-help programs after drug addiction therapy. *BMC Psychiatry*, 6(1), 35. <https://doi.org/10.1186/1471-244x-6-35>
- Vike, H. (2004). *Velferd uten grenser: Den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Oslo: Akribe.
- Zeiner, H. H. (2014). Konsolidering på et fragmentert felt. *NIBR-notat 2014(105)*, 1–44.